

⁵ Бягучы архіў Белсаўпрофа: Даведка аб развіцці руху настаўніцтва ў Беларускай ССР ад 17 верасня 1986 г.

⁶ Гл.: Шыбаліс А. М. Навічок у рабочым калектыве. Мінск, 1988. С. 37, 38.

⁷ ПА Мінскага АК КПБ. Ф. 1, воп. 74, спр. 13, арк. 34.

⁸ Гл.: Агульны архіў Белсаўпрофа. Ф. 1, воп. 11, спр. 2132, арк. 14—15; Спр. 1704, л. 28; Бягучы архіў Белсаўпрофа: Даведкі і іншыя дакументы па развіццю настаўніцтва за 1982 г.

⁹ Гл.: Бягучы архіў Белсаўпрофа: Даведка аб развіцці руху настаўніцтва ў БССР ад 10 верасня 1985 г.; Шыбаліс А. М. Навічок у рабочым калектыве. С. 41.

¹⁰ Советская Белоруссия. 1981. 5 июля.

¹¹ ПА Гродзенскага АК КПБ. Ф. 1, воп. 84, спр. 9, арк. 14.

І. М. ЛАПО

ПЕРАБУДОВА СІСТЭМЫ МАРАЛЬНАГА ВЫХАВАННЯ

У ШКОЛАХ БЕЛАРУСІ НА СУЧАСНЫМ ЭТАПЕ

(з вопыту работы КПБ)

Перабудова сістэмы народнай адукацыі вылучыла на першы план задачу глыбокага пераасэнсавання тэорыі і практыкі духоўна-маральнага ста-наўлення школьнікаў. Ленінскае патрабаванне «каб уся справа выхавання, адукацыі і вучэння сучаснай моладзі была выхаваннем у ёй камуністычнай маралі»¹ у нашы дні набывае асобы сэнс і значэнне. Пытанні фарміравання маральных асноў падростаючага пакалення знаходзіліся ў цэнтры ўвагі XXVII з'езда КПСС. XIX Усесаюзнай партыйнай канферэнцыі і пленумаў ЦК КПСС. Шэраг прынцыповых рэкамендацый па ўдасканаленню палітычнага кіраўніцтва маральна-выхаваўчай работай у школе даў, напрыклад, лютаў-скі (1988) Пленум ЦК КПСС. Адзначаючы, што ажыццяўленне рэформы пакуль не зрушыла ўперад школу на галоўных шляхах перабудовы, — абнаў-лення зместу адукацыі і выхавання, дэмакратызацыі навучальна-выхаваў-чага працэсу — пленум указаў на неабходнасць рашучага пераадолення эвалюцыйнага характару рэформы, выйшаўшага ў супярэчнасць з рэвалю-цыйнай сутнасцю пачатага партыйна-гераўтварэння грамадства.

Задачы партыйных арганізацый Беларусі па ўдасканаленню маральна-выхаваўчага працэсу ў школе вызначыў Х Пленум ЦК КПБ, які адбыўся ў маі 1988 года. Першачарговую ўвагу пленум удзяліў усебаковаму развіц-цю творчага патэнцыялу педагогічных калектываў, здольных забяспечыць высокі маральны і агульнаадукацыйны ўзровень як вучэбнай, так і паза-класнай работы.

Кіруючыся гэтымі рашэннямі, многія партыйныя камітэты і арганізацыі рэспублікі паступова выкаранялі заганную практыку дробязнай апекі пе-дагогічных калектываў і рэалізавалі новыя падыходы ў палітычным кіраў-ніцтве фарміраваннем асобы школьніка. Так, бюро Слонімскага гаркома КПБ у апошні час неаднаразова разглядала розныя аспекты гэтага важнага ўчастка ідэалагічнай работы. Аб'ядноўваючы намаганні партыйных, савец-кіх, прафсаюзных, камсамольскіх арганізацый, базавых прадпрыемстваў і грамадскасці, гарком здолеў стварыць у горадзе і на вёсцы ўмовы для на-вучання, фізічнага, эстэтычнага развіцця і працоўнага выхавання школь-нікаў. Перабудова сістэмы народнай адукацыі высвятляла шмат праблем, патрабавала ад партарганізацый школ новых падыходаў да маральна-выха-ваўчай сферы, адным з якіх аказалася перспектывае планаванне блокамі, што дазволіла намячаць прыярытэтныя напрамкі выхаваўчай работы. У да-лейшым з гэтых вузлавых праблем вылучаліся канкрэтныя пытанні, выра-шэнне якіх дазваляла рэальна агульваць дзейнасць партыйнай арганізацыі, кожнага камуніста. У выніку значна пашырыўся ўдзел партыйных аргани-зацый у аптымізацыі навучальна-выхаваўчага працэсу, у падрыхтоўцы мо-ладзі да жыцця і працы. Па прапанове камуністаў у раёне створаны твор-чыя групы настаўнікаў, якія прапагандуюць педагогічнае майстэрства і аказваюць метадычную дапамогу калегам. Праводзіцца сістэматычная дыя-гностыка вопыту настаўнікаў і педагогічных калектываў у мэтах удаскана-лення форм і метадаў выхаваўчай работы. Складаюцца дыягнастычныя кар-ты, якія адлюстроўваюць рэальны стан усіх звёнаў выхаваўчага працэсу. Адмаўленне ад устарэлых і малаэфектыўных форм дазволіла партыйным арганізацыям Слонімсчыны ўзмацніць уздзеянне на перабудову школы, за-бяспечыць комплексны падыход да выхавання і навучання. Так, у 1986 го-

дзе ад 80 да 90 % школьнікаў пацвердзілі абавязковы ўзровень падрыхтоўкі па ўсіх прадметах.

Важным напрамкам у рабоце партыйных арганізацый і калектываў школ Слоніма стала адраджэнне ў педагагічнай практыцы камунарскай метадыкі А. С. Макаранкі. Створаны своеасаблівыя цэнтры выхавання, якія дазволілі палепшыць арганізацыю вольнага часу падлеткаў. Папулярнасцю сярод старшакласнікаў і іх бацькоў карыстаюцца, напрыклад, вязаныя пасяджэнні палітычнага клуба «Планета» сярэдняй школы № 5. У клубе аматараў мастацтва «Калейдаскоп» сярэдняй школы № 6 больш за 200 чалавек, яны аб'яднаны ў танцавальныя ансамблі «Ноткі», «Усмішка», фальклорныя і вакальна-інструментальныя ансамблі «Беларускія ўзоры» і «Спектр», секцыю «Пазіцыя», вакальную групу, тэатр масак. Настаўнік беларускай мовы і літаратуры сярэдняй школы № 2 А. В. Руцкая, заслужаны настаўнік БССР, член Саюза пісьменнікаў СССР, шмат увагі ўдзяляе развіццю паэтычных здольнасцей вучняў, прывівае ім любоў да нацыянальнай культуры².

Вопыт работы Слонімскага гаркома Кампартыі Беларусі па зацвярджэнню новых падыходаў да партыйнага кіраўніцтва адукацыяй і выхаваннем школьнікаў атрымаў высокую ацэнку на лютымскім Пленуме ЦК КПСС і быў рэкамендаваны іншым гаркомам і райкомам партыі.

Творчы пошук новых форм выхаваўчай работы вылучае таксама партыйныя арганізацыі і калектывы сярэдніх школ № 9 Брэста, № 61, 159 г. Мінска, № 9 г. Мазыра, Валасоўскай і Каханоўскай школ Талачынскага раёна, Ровенска-Слабодскай сярэдняй школы Рэчыцкага раёна і інш.

Важнай умовай перабудовы маральна-выхаваўчага працэсу з'яўляецца дэмакратызацыя ўсіх бакоў школьнага жыцця. Пэўны вопыт у гэтым напрамку назапашаны калектывамі сярэдніх школ №№ 61, 26, 42 Мінска. У гэтых школах вышэйшай формай кіравання стала канферэнцыя паўнапраўнымі ўдзельнікамі якой з'яўляюцца педагогі, бацькі, вучні. Вягучыя пытанні вырашаюцца на сумесным пасяджэнні савета працоўнага калектыву, вучнёўскага і бацькоўскага камітэтаў. Тут вызначаны крытэрыі ацэнкі работы настаўніка: удасканаленне навучальна-выхаваўчага працэсу, удзел у кіраванні школай, дапамога калегам. У выніку ўзрасла адказнасць настаўнікаў за якасць сваёй работы, бацькоў — за выхаванне дзяцей у сям'і, грамадскасці — за стварэнне ўмоў для развіцця інтарэсаў і схільнасцей дзяцей і падлеткаў. Павысіўся ўзровень ведаў, уменняў і навыкаў вучняў, іх грамадская актыўнасць, зменшылася колькасць правапарушэнняў, зробленых школьнікамі.

Мэтанакіраваная работа па развіццю педагагікі супрацоўніцтва, павышэнне аўтарытэту органаў вучнёўскага самакіравання, камсамольскіх і піонерскіх арганізацый праводзіцца калектывамі сярэдніх школ № 2 г. Наваполацка, № 6 Баранавіч, № 20 Гродна і інш.

Важнае месца ў перабудове сістэмы маральнага выхавання партыйных арганізацый школ адводзяць прыцягненню вучняў у грамадска карысную, прадукцыйную працу. Заслугоўвае ўвагі, напрыклад, вопыт партыйнай арганізацыі Коханаўскай сярэдняй школы Талачынскага раёна, дзе з дапамогай базавых прадпрыемстваў (вытворчае аб'яднанне «Будіндустрыя», калгас імя К. Заслонава і інш.) створана вучэбна-матэрыяльная база, якая дазваляе паспяхова вырашаць вучэбныя і выхаваўчыя задачы. Фарміраванню паважлівых адносін да працы дапамагае імкненне педагогаў больш поўна ўлічваць інтарэсы вучняў, умненне ўвязваць тэарэтычныя веды з жыццём. Своеасаблівым працягам урокаў біялогіі сталі тут палявы даследаванні эфектывнасці выкарыстання мінеральных угнаенняў, што праводзіцца ў садружнасці з вучонымі Беларускай сельскагаспадарчай акадэміі. У цеснай сувязі з біёлагамі працуюць настаўнікі хіміі і геаграфіі. На ўроках матэматыкі школьнікаў вучаць вылічваць ураджайнасць культур, рэнтабельнасць вытворчасці, сабекошт прадукцыі. У школьных майстэрнях юныя вынаходнікі пад кіраўніцтвам настаўніка В. Клімовіча сабравалі камбінаваны такарны станок, адзначаны бронзавым медалём ВДНГ СССР.

Партыйныя арганізацыі базавых прадпрыемстваў, не абмяжоўваючыся матэрыяльнай дапамогай школе, вылучаюць на першы план выхаваўчую значнасць працы. На першым пасяджэнні савета школы была прынята прапанова партбюро і дырэкцыі аб'яднання даручыць школьнікам выкананне часткі заказа на пастаўку дэталей дрэваапрацоўкі ў Фінляндыю і ФРГ. З'явілася рэальная магчымасць ажыццявіць даўнюю мару школьнага калектыву — самім зарабіць грошы на развіццё школы. Акрамя гэтага, вучні працуюць у двух кааператывах. Толькі ў 1988 годзе на рахунак школы ад іх паступіла больш за 15 тыс. рублёў. Сярод спецыялістаў сельскай гас-

падаркі заслужаным аўтарытэтам карыстаецца аграном калгаса В. А. Красоўскі і трактарыст, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі СССР В. С. Багамол. В. А. Красоўскі — выпускнік Коханаўскай школы, быў брыгадзірам вучнёўскай вытворчай брыгады. Ён з вялікім клопатам і ўвагай адносіцца да выхавання і навучання будучых хлебарабаў. Значнае маральна-выхаваўчае ўздзеянне на вучняў аказвае іх праца ў вытворчай брыгадзе на арэндным падрадзе. Гаспадарка перадала вучнёўскай брыгадзе зямлю, тэхніку, угнаенні і насенне, спецыялістамі аказана дапамога ў разліку нарматываў аплаты і размеркаванні чыстага даходу.

Сяброўства школы і базавых прадпрыемстваў матэрыялізуецца ў ажыццяўленні праграмы добраўпарадкавання пасёлка, якая распрацавана школьнай партыйнай арганізацыяй. Звыш 900 вучняў, іх бацькоў і многія працоўныя калектывы прынялі ўдзел у будаўніцтве спартыўных пляцовак, дзіцячых гарадоў і ў азелененні пасёлка Коханава³.

Вопыт работы пярвічных партыйных арганізацый і райкома КПБ Талачынскага раёна па ўдасканаленню сістэмы працоўнага навучання і выхавання школьнікаў вывучаны Віцебскім абкомам Кампартыі Беларусі ў 1989 годзе і рэкамендаваны іншым партыйным камітэтам і арганізацыям.

Цікавы вопыт па выхаванню працавітасці, імкнення добрасумленна працаваць назапашаны СШ № 14 Віцебска, дзе партыйная арганізацыя і адміністрацыя змаглі арганізаваць рэнтабельнае гасразліковае прадпрыемства па вытворчасці нестандартнага фізкультурна-аздараўленчага абсталявання для дзіцячых садоў. Ва ўмовах гаспадарчага разліку працуюць кааператывы «Юнацтва» СШ № 28 Бабруйска, ферма Забродскай СШ Шклоўскага раёна, вучнёўскія вытворчыя брыгады Маліцкай СШ Бярозаўскага раёна, Красненскай СШ Гомельскага раёна»⁴.

У ходзе перабудовы агульнаадукацыйнай школы партыйныя камітэты і арганізацыі рэспублікі назапасілі пэўны вопыт работы па ўдасканаленню стылю, форм і метадаў палітычнага кіраўніцтва маральна-выхаваўчым працэсам. Разам з тым Х Пленум ЦК Кампартыі Беларусі (1988) падкрэсліў, што школа па-ранейшаму адчувае дэфіцыт партыйнай увагі і клопату. Мерапрыемствы ЦК КПБ і Савета Міністраў рэспублікі па рэалізацыі асноўных напрамкаў школьнай рэформы не змаглі ў поўнай меры забяспечыць пераадоленне негатыўных з'яў у духоўна-маральным станавленні падрастаючага пакалення. Марудна разбураецца адміністрацыйна-камандная практыка работы з вучнёўскай моладдзю, праяўляецца боязь дэмакратызацыі школы. Важным фактарам інтэнсіфікацыі перабудовачных працэсаў у выхаваўчай рабоце з'яўляецца дынамічнасць жыцця пярвічных партыйных арганізацый. Пленумы абласных камітэтаў Кампартыі Беларусі (май 1988 года) адзначылі, што частка партыйных арганізацый школ рэспублікі заняла пазіцыю чакання, часта ім не хапае глыбіні аналізу выхаваўчых праблем, паслядоўнасці ў іх рашэнні, умения ўзяць на сябе ролю палітычнага кіраўніка. Справаздачныя партыйныя сходы ў школах Мінскай вобласці 1988 года выявілі непадрыхтаванасць многіх настаўнікаў працаваць па-новаму, а атэстацыя кіраўнікоў педагогічных калектываў паказала, што кожны восьмы дырэктар не валодае мастацтвам кіравання калектывам, глухі да наватарства⁵. Ажыццяўляючы перабудову сістэмы маральнага выхавання, партыйныя камітэты і арганізацыі рэспублікі ў шэрагу выпадкаў не змаглі аб'яднаць намаганні больш чым трыццаці арганізацый і ведамстваў, якія адказваюць за выхаванне. У 1988 годзе сярод 4700 непаўналетніх правапарушальнікаў кожны чацвёрты быў школьнікам⁶.

Вопыт паказаў, што там, дзе партарганізацыі не праяўляюць прынцыповай патрабавальнасці, дзелавітасці, як правіла, у педагогічных калектывах назіраецца недастатковае разуменне таго, што школа фарміруе духоўны свет і культуру паводзін вучняў. Сур'ёзнага ўдасканалення патрабуе работа пярвічных арганізацый па прыёму педагогаў у члены КПСС. Многія партыйныя арганізацыі школ, асабліва сельскіх, малаколькасныя, гадамі не растуць, значную частку іх складаюць камуністы перадпенсійнага і пенсійнага ўзросту.

Няпростыя задачы маральнага абнаўлення нашага грамадства цесна звязаны з фарміраваннем высокіх грамадзянскіх і маральных якасцей малядога пакалення. Сёння, абাপіраючыся на палітычныя рэкамендацыі партыі, настаўніцтва Беларусі прапрацоўвае канцэптуальныя зыходныя пазіцыі для канстрування зместу навучальна-выхаваўчага працэсу як цэласнай сістэмы з улікам яе гарманізацыі, дыялектыкі адзінага і дыферэнцыраванага, інтарэсаў развіцця асобы, дэмакратызацыі школы.

¹ Ленін У. І. Творы. Т. 31. С. 264.

² Гл.: Матэрыялы Пленума ЦК КПСС 17—18 февраля 1988 г. М., 1988. С. 57—58; Матэрыялы Х Пленума ЦК КПБ 13 мая 1988 г. Мінск, 1989. С. 73—74; Гродзенская праўда. 1988. 18 мая, 30 августа; Настаўніцкая газета. 1988. 27 студзеня.

³ Гл.: Віцебскі рабочы. 1989. 12 мая, 6 ліпеня, 14 ліпеня, 7 верасня.

⁴ Гл.: Віцебскі рабочы. 1988. 21 мая; Магілёўская праўда. 1988. 20 мая; Заря. 1988. 19 мая; Гомельская праўда. 1988. 18 мая.

⁵ Гл.: Матэрыялы Х Пленума ЦК КПБ. С. 48; Вечерний Мінск. 1988. 20 мая.

⁶ Гл.: Настаўніцкая газета. 1989. 20 мая.

С. М. ХОДЗІН

АРГАНІЗАЦЫЯ ПЕРАПРАЦОЎКІ СЕЛЬСКАГАСПАДАРЧАЙ ПРАДУКЦЫІ Ў КАЛЕКТЫЎНЫХ ГАСПАДАРКАХ БССР

(другая палова 20-х гадоў)

Шырокая праграма перабудовы ўсіх сфер грамадскага жыцця, распрацаваная КПСС, прадугледжвае першачарговае вырашэнне харчовага пытання, што немагчыма без паляпшэння перапрацоўкі, захоўвання і рэалізацыі сельскагаспадарчай прадукцыі. У сучасны перыяд побач з развіццём непасрэдна перапрацоўчай прамысловасці вызначаецца таксама стварэнне параўнальна невялікіх вытворчасцей і прадпрыемстваў па перапрацоўцы прадукцыі і дастаўцы яе спажыўцам непасрэдна самімі калгасамі. На Чацвёртым Усесаюзным з'ездзе калгаснікаў падкрэслівалася, што без падсобных вытворчасцей немагчыма і дынамічнае развіццё эканомікі гаспадарак, якое абумоўлена сезоннасцю¹. Дапаможныя прамысловыя прадпрыемствы ў калгасах — гэта самая простая і найбольш распаўсюджаная форма злучэння сацыялістычнай сельскай гаспадаркі з элементамі прамысловай вытворчасці. Адначасова, гэта адзін з самых старых метадаў вытворчага выкарыстання працоўных рэсурсаў на вёсцы.

А. В. Чайнаў яшчэ ў 1919 годзе ў якасці маласпрыяльнага адрознення арцельнай гаспадаркі ад капіталістычнай, адзначаў, што «апошняя (капіталістычная — С. Х.) утрымлівае ў сабе заўсёды такую колькасць працы, якая неабходна ёй у дадзены момант згодна яе арганізацыйнага плана, і ніводным рабочым больш»². Сапраўды, пераважная большасць сельгасарцелей і камун Беларусі ў час уборкі ўраджаю ў 20-я гады ўжывала наёмную працу. Аднак існаваў і іншы шлях забеспячэння рацыянальнага выкарыстання працоўных рэсурсаў. Па меры аднаўлення сельскай гаспадаркі і далейшага ўмацавання калгасаў становілася магчымым развіццё на іх тэрыторыі прадпрыемстваў па перапрацоўцы сельскагаспадарчай прадукцыі і іншых вытворчасцей па задавальненню рознабаковых патрэб калектыўных гаспадарак.

На XV з'ездзе ВКП(б) адзначалася, што «гэты працэс стаіць у сувязі з ростам інтэнсіўных культур, жывёлагадоўляй і г. д. і з растучымі экспартнымі магчымасцямі (масларобчыя заводы, сыраварні, кансервавыя заводы, заводы па першаснай апрацоўцы ільну, сушыльні, беконныя заводы і г. д. і да т. п.)»³.

На працягу першай паловы 20-х гадоў калектыўныя гаспадаркі, узнікшыя на землях дзяржаўнага фонду, маглі карыстацца зямлёй і пабудовамі, якія меліся на ёй, толькі на правах арэнды. Гэта прыводзіла да неэфектыўнага выкарыстання абсталявання і паступовага разбурэння памяшканняў прадпрыемстваў. Пасля XIV з'езда ВКП(б) робяцца пэўныя захады, каб змяніць існуючае становішча. 16 лютага 1926 года прымаецца пастанова Савета Народных Камісараў СССР «Аб парадку перадачы калгасам падсобных і прамысловых прадпрыемстваў»⁴. Згодна пастанове СНК Беларускай ССР (снежань 1926), калектыўным гаспадаркам рэспублікі перадаваліся прадпрыемствы па першаснай апрацоўцы і перапрацоўцы прадуктаў сельскай гаспадаркі (маслабойныя і сыраварныя, пладова-сушыльныя, крухмальныя і інш.), а таксама прызначаныя для абслугоўвання розных патрэб сельскагаспадарчай вытворчасці (лесапільныя, цагельныя і г. д.). Разам з прадпрыемствамі калгасам перадавалася сыравіна, зыходныя матэрыялы і прадукты. Уся ўзначалая маёмасць запісвалася за калектыўнымі гаспадаркамі ў беспрацэнтную пазыку, якая пагашалася імі на працягу дзесяці гадоў у галіне асноўнага капіталу і трох гадоў — у частцы зваротнага⁵.